

УДК 341.1/8

Кориневич А. О., КНУ ім. Тараса Шевченка

ПРО ГАЛУЗЕВІ ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРАВА

Стаття присвячена визначенню і аналізу галузевих принципів міжнародного енергетичного права. Особливу увагу присвячено принципу постійного суверенітету над енергетичними ресурсами як основному галузевому принципу міжнародного енергетичного права. Окрім галузевих принципів міжнародного енергетичного права у статті досліджуються принципи, які не є самостійними нормами права, але можуть мати юридичну силу у національних правових системах, за умови, що вони включені до національних нормативно-правових актів.

Статья посвящена определению и анализу отраслевых принципов международного энергетического права. Особое внимание уделено принципу постоянного суверенитета над энергетическими ресурсами как основному отраслевому принципу международного энергетического права. Кроме отраслевых принципов международного энергетического права в статье также исследуются принципы, которые не являются самостоятельными нормами права, но могут иметь юридическую силу в национальных правовых системах при условии их включения в национальные нормативно-правовые системы.

The article is dedicated to definition and analysis of the principles of international energy law as a branch of international law. Particular attention is paid to the principle of permanent sovereignty over energy resources as the main principle of international energy law as a branch of international law. Principles which are not binding but may have legal effect upon their implementation into the national normative and legal systems are also analyzed in the article.

Одним із основних елементів формування та існування галузі міжнародного права є наявність спеціальних галузевих принципів. Спеціальні галузеві принципи як міжнародного енергетичного права, так і будь-якої іншої галузі сучасного міжнародного права, походять від загальноприйнятих основних принципів міжнародного права, адже основні принципи міжнародного права є фундаментом всієї системи міжнародного права і співдружність держав постійно приділяє увагу їхньому подальшому удосконаленню і прогресивному розвитку [1, с. 45, 48]. Особливе значення для міжнародного енергетичного права мають такі основні принципи міжнародного права як принцип невтручання у внутрішні справи держави і принцип співробітництва. Ці та інші основні принципи загального міжнародного права є фундаментом правового регулювання міжнародних енергетичних відносин.

У звичайному міжнародному праві існують матеріальні норми, які є важливими для енергетичного сектору і можуть бути віднесені до принципів міжнародного енергетичного права [2, р. 35]. Серед таких норм: 1) постійний суверенітет над енергетичними ресурсами; 2) зобов'язання не заподіювати шкоди території інших держав або територіям, що знаходяться поза межами юрисдикції держави; 3) обов'язок попереджувати і співробітничати з іншими державами щодо ризиків, які можуть виникнути у зв'язку з небезпечною діяльністю, включаючи різноманітні екстрені випадки.

Принцип постійного суверенітету держави або народу над своїми енергетичними ресурсами є основним галузевим принципом міжнародного енергетичного права, його структуроутворюючим нормативним фактором. Основний галузевий принцип як структуроутворюючий нормативний фактор галузі – один з проявів специфіки міжнародного права, для якого характерно піднесення принципу в ступінь правової норми. Встановлення цього критерію галузевої структури міжнародного права дозволяє не лише з науковою достовірністю констатувати наявність відповідних галузей, але і більш глибоко розкривати гомогенну (однорідну) природу нормативних взаємозв'язків управління в цілісній системі міжнародного права. Принцип постійного суверенітету над енергетичними ресурсами походить від більш загального принципу постійного суверенітету над природними ресурсами, важливу роль якого можна також простежити у міжнародному економічному праві та міжнародному праві навколишнього середовища. У міжнародному енергетичному праві цей принцип має вужче значення і стосується лише енергетичних ресурсів. Цей принцип ґрунтується на двох завданнях Організації Об'єднаних Націй: праві самовизначення колоніальних народів і економічному розвитку країн, що розвиваються. Формування цього принципу є нелегким питанням, адже він розвивався в основному на основі резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, а не на основі укладення міжнародних договорів чи сталої практики держав [3]. Саме Генеральна Асамблея ООН відіграла головну роль при обговоренні питання постійного суверенітету над природними ресурсами.

Нормативного закріплення принцип суверенітету над природними ресурсами набув у резолюції 1803 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1962 року, Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку (резолюція Генеральної Асамблеї ООН 3201 від 1 травня 1974 року) і, нарешті, в Хартії економічних прав і обов'язків держав від 12 грудня 1974 року, у якій сформульоване загальне положення: «Кожна держава має і повинна вільно здійснювати повний постійний суверенітет над всіма своїми багатствами, природними

ресурсами і економічною діяльністю, включаючи право на володіння, використання і експлуатацію» [4]. Пункт 1 статті 18 Договору до Енергетичної Хартії (далі – ДЕХ) закріпив, що сторони ДЕХ визнають державний суверенітет і суверенні права щодо енергетичних ресурсів. Держави-учасниці ДЕХ підтверджують, що суверенітет і суверенні права повинні здійснюватися у відповідності з нормами міжнародного права і при їх дотриманні. Наразі цей принцип є принципом звичаєвого міжнародного права і це підтвердив Міжнародний Суд ООН у рішенні по справі збройних дій на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди, 19 грудня 2005 року) [5].

Важливою концепцією у дослідженні міжнародного енергетичного права в сучасній міжнародно-правовій доктрині є концепція еволюції принципу постійного суверенітету над природними (енергетичними) ресурсами. Як зазначає нідерландський дослідник Ніко Шрайвер у своїй праці «Суверенітет над природними ресурсами: баланс прав і обов'язків» («Sovereignty over Natural Resources: Balancing Rights and Duties»), в останні роки принципи державного суверенітету в цілому і постійного суверенітету над природними ресурсами зіштовхнулися з новими економічними і політичними реаліями, які впливають на їх застосування і тлумачення у сучасному міжнародному праві [6, р. 377 – 379]. Серед таких реалій можна виокремити:

1. Сучасні зміни концепції державного суверенітету;
2. Економічні тенденції, що послаблюють постійний суверенітет над природними ресурсами;
3. Зміна підходу до використання природних ресурсів.

Розглянемо аргументацію нідерландського вченого по кожному питанню.

Ніко Шрайвер зазначає, що у сучасному міжнародному праві державний суверенітет, наріжний камінь міжнародного публічного права, переживає суттєві зміни. Залишається все менше і менше питань, що знаходяться цілком у внутрішній компетенції держав. Міжнародне право захисту прав людини, резолюції Ради Безпеки ООН щодо підтримання та відновлення миру і безпеки, прогресивний розвиток міжнародного екологічного права – всі ці фактори вплинули на цю тенденцію. Також на позиції державного суверенітету вплинуло визнання домагань корінних народів щодо їхніх земель і природного середовища, а також екологічні питання [6, р. 378]. Саме розвиток у галузі міжнародного права захисту прав людини і міжнародного екологічного права спричинив те, що зараз можна вести мову про появу нового права – права людини на придатне для життя і розвитку природне середовище. Саме таке право визначено у Африканській хартії прав людини і народів і у Конвенції із захисту біологічного різноманіття.

Щодо економічних тенденцій, що послаблюють постійний суверенітет над природними ресурсами, то це питання стало важливим із появою нової глобальної економіки. Створення Світової організації торгівлі та прийняття ряду міжнародних угод в результаті уругвайського раунду переговорів, швидкі темпи глобалізації міжнародного валютного ринку, посилення значення транснаціональних корпорацій у міжнародних відносинах вплинули на послаблення постійного суверенітету держави над своїми природними ресурсами. Головну роль у цьому послабленні відіграла приватизація. Якщо у 1950 – 1980-их роках право власності на природні ресурси знаходилося здебільшого у державних компаній, то зараз все частіше можна побачити ситуації, коли приватний сектор залучається до розроблення і видобутку природних ресурсів. Все рідшими стають випадки націоналізації природних ресурсів і вони виглядають як відголоски минулого [6, р. 378].

Щодо зміни підходу до використання природних ресурсів, Шрайвер зазначає, що протягом багатьох років головною метою основних резолюцій Генеральної Асамблеї ООН з питання постійного суверенітету над природними ресурсами було досягнення повноцінного використання природних ресурсів. При цьому ігнорувалися питання впливу на навколишнє середовище. Наразі ж питання захисту навколишнього середовища має надзвичайно велике значення і можливі наслідки впливу використання природних ресурсів на навколишнє середовище аналізуються і досліджуються.

Таким чином, Ніко Шрайвер робить висновок, що наразі не можна говорити, що в результаті появи тенденцій глобалізації і приватизації принцип постійного суверенітету держави над своїми природними ресурсами є відмерлим чи він не відіграє важливої ролі у міжнародному праві та міжнародних відносинах. Таке твердження було б невірним. Цей принцип все ще є основоположним і важливим. Основним питанням протягом наступних двох чи трьох десятиліть буде співвідношення принципу постійного суверенітету держави над природними ресурсами та інших вже встановлених принципів та норм міжнародного права (наприклад, справедливого і рівного ставлення до іноземних інвесторів) і норм, що неодмінно виникатимуть з метою ефективного служіння інтересам теперішнього і майбутніх поколінь [6, р. 380].

Варто зазначити, що на тлумачення принципу постійного суверенітету держави над природними ресурсами значний вплив мав швидкий розвиток міжнародного екологічного права. Наразі цей принцип більше не є просто джерелом свободи визначення кожною державою всіх питань пов'язаних з її природними ресурсами. Наразі цей принцип є джерелом відповідних зобов'язань держави щодо використання цих

ресурсів. Це найкраще видно на прикладі Стокгольмської декларації з навколишнього середовища і Всесвітньої хартії природи. Також такі зобов'язання держави, що володіє природними ресурсами, випливають із принципу звичаєвого міжнародного права *sic utere tuo ut alienum non laedas**, засад міжнародно-правової відповідальності держав і положень обов'язкових міжнародно-правових документів. Дві універсальні конвенції, відкриті для підписання у Ріо-де-Жанейро у 1992 р., – Рамкова конвенція ООН зі зміни клімату і Конвенція з біологічної різноманітності, – можуть у майбутньому мати значний вплив на управління природними ресурсами і на принцип постійного суверенітету над природними ресурсами. Наприклад, Конвенція з біологічної різноманітності передбачає, що природні ресурси, які знаходяться під юрисдикцією держави, підлягають постійному суверенітету цієї держави, держава має суверенне право їх розробляти (стаття 3). Проте, разом з тим, у цій же статті 3 конвенція також передбачає, що держави несуть відповідальність за гарантування того, щоб діяльність в межах їхньої юрисдикції або під їхнім контролем не наносила шкоди навколишньому середовищу інших держав або районів за межами національної юрисдикції. Таким чином, Конвенція з біологічної різноманітності врівноважує права і обов'язки держави, що володіє природними ресурсами.

Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку від 14 червня 1992 р. у принципі 27 і «Порядок денний на XXI століття» закликають до подальшого розвитку міжнародного права сталого розвитку. Нове міжнародне право сталого розвитку складатиметься не лише з норм міжнародного екологічного права, а й з норм міжнародного права розвитку. Як передбачено у главі 39 «Порядку денного на XXI століття», подальший розвиток міжнародного права сталого розвитку повинен приділяти особливу увагу крихкому балансу між питаннями захисту навколишнього середовища і питаннями розвитку. Глава 39 «Порядку денного на XXI століття» закликає до ефективної участі всіх зацікавлених держав у перегляді ефективності чинних міжнародних документів та інституцій для справи правотворення у сфері сталого розвитку.

Постійний суверенітет над природними ресурсами є ключовим принципом міжнародного енергетичного, економічного і міжнародного екологічного права. Як такий він відіграє важливу роль у співвідношенні цих галузей сучасного міжнародного права з метою досягнення сталого розвитку. Відповідно, постійний суверенітет над природними ресурсами може відігравати роль наріжного каменю запропонованого Декларацією Ріо-де-Жанейро і «Порядком денним на XXI століття» міжнародного права сталого розвитку.

Ця нова роль постійного суверенітету над природними ресурсами відповідає еволюції поняття державного суверенітету у сучасному міжнародному праві. Як уже зазначалося, міжнародне право розвивається таким чином, що кількість питань, що знаходяться виключно під внутрішньою юрисдикцією держави, зменшується. Водночас абсолютно зрозуміло, що і державний суверенітет в цілому, і постійний суверенітет над природними ресурсами залишаються важливими принципами міжнародного права. З часів Вестфальського миру 1648 р. суверенітет був і є наріжним каменем міжнародного публічного права і держави продовжують бути головними акторами міжнародних відносин. Немає жодних причин вважати, що ця ситуація зміниться у найближчі десятиліття. Під питанням знаходяться не суверенітет в цілому чи постійний суверенітет над природними ресурсами, а скоріше те, що вони представляють у світі, що змінюється. Зміни у тлумаченні принципу постійного суверенітету над природними ресурсами будуть відбуватися разом із еволюцією міжнародного права. Наразі воно все ще є правом, що орієнтується на держави. Проте зовсім скоро воно може стати правом, що орієнтується на людство, перед яким і держава, і індивід, можуть відповідати за нанесення шкоди навколишньому середовищу і в рамках якого сталий розвиток і захист навколишнього середовища стають глобальними завданнями. Якщо буде створена відповідна міжнародно-правова основа, то постійний суверенітет держави над своїми природними ресурсами все ще буде наріжним каменем прав і обов'язків держав у цій сфері [6, р. 395].

Щодо зобов'язання не заподіювати шкоди території інших держав або територіям, що знаходяться поза межами юрисдикції держави, то вже у першій справі Міжнародного Суду ООН, – справі щодо каналу Корфу (Велика Британія проти Албанії, 1949 р.) [7], Міжнародний Суд встановив принцип за яким державам не дозволяється використовувати свою територію у такий спосіб, щоб завдавати шкоди іншим державам. Принцип не завдання шкоди був також висвітлений у міждержавному арбітражі Сполучених Штатів Америки проти Канади у відомій справі «Trail Smelter» і був згодом відтворений у багатьох міжнародних документах, зокрема, у принципі 21 Стокгольмської Декларації про навколишнє середовище [8] і у принципі 2 Декларації Ріо-де-Жанейро [9]. Згодом у справі Габчикова-Надьмарош (Угорщина проти Словаччини) Міжнародний Суд ООН підтвердив, що принцип не завдання шкоди відноситься до звичаєвого міжнародного права і що він є загальним принципом міжнародного права [10]. Обов'язок попереджувати і співробітничати з іншими державами щодо ризиків, що можуть виникнути у зв'язку з небезпечною діяльністю, включаючи різноманітні екстрені випадки, також є встановленою нормою міжнародного

права [11, р. 456]. Існує також обов'язок співробітництва щодо спільного використання природних ресурсів, який розвинувся в контексті спільного використання водних ресурсів з метою забезпечення і захисту балансу прав між прибережними користувачами, що знаходяться вниз і вгору по течії [2, р. 35]. Застосування цієї норми щодо енергетичного сектору аналізувалося у контексті нафтогазових родовищ, що знаходяться з різних боків міждержавного кордону і виявлення зобов'язання співробітничати щодо спільної розробки і використання таких родовищ. У цьому питанні є багато складностей, не останньою з яких є проблема узгодження і співвідношення обов'язку співробітничати і зобов'язання спільно використовувати такі родовища з принципом постійного суверенітету над природними ресурсами [6, р. 338]. Наразі існує точка зору, що є зобов'язання співробітництва щодо родовищ, що розміщені з різних боків міждержавного кордону і це зобов'язання включає повідомлення, інформування, консультації, переговори між сторонами, але ніяк не стосується спільної розробки нафтогазових родовищ і використання ресурсів, що були видобуті з них [12, р. 565]. Таким чином, основоположний принцип постійного суверенітету над природними ресурсами не зачіпається зобов'язанням співробітництва щодо родовищ, що розміщені з різних боків міждержавного кордону, адже це зобов'язання включає спільний обов'язок сторін утримуватися від таких дій і діяльності, що знаходяться у їхній юрисдикції або під їхнім контролем, які можуть завдати шкоди природним ресурсам або навколишньому середовищу іншої сторони, захищаючи при цьому саме нафтогазове родовище [12, р. 565].

Щодо інших принципів у енергетичному секторі, то вони не є самостійними нормами звичаєвого міжнародного права, хоча можуть бути обов'язковими для держав, якщо ці принципи включені в текст міжнародного договору. Такими принципами є: 1). принцип сталого розвитку; 2). принцип перестороги; 3). принцип «забруднювач платить»; 4). принцип рівності між поколіннями. Принцип сталого розвитку був визнаний Міжнародним Судом ООН у справі Габчикова – Надьмарош (Угорщина проти Словаччини) [10] і у Консультативному висновку щодо законності використання державою ядерної зброї у збройному конфлікті 1996 року [13]. Але Міжнародний Суд не став вирішувати питання про звичаєву природу принципу сталого розвитку. Обов'язки та принципи, пов'язані зі сталим розвитком та захистом навколишнього середовища коротко розглянуті у Статті 19 ДЕХ [14], у якій кожна зі сторін закликається до підтримки сталого розвитку, до врахування положень тих міжнародних договорів, сторонами яких вона виступає, до прагнення мінімізувати економічно ефективні заходи, що шкодять навколишньому середовищу та виникають

у межах або поза межами території цієї сторони в результаті будь-якої діяльності відповідно до енергетичного циклу на такій території. Тобто, стаття 19 ДЕХ містить доволі нечіткі положення щодо захисту навколишнього середовища. Більш виразно вплив ДЕХ на захист навколишнього середовища проявляється у Протоколі з енергетичної ефективності та пов'язаних екологічних аспектів, який залишається єдиним документом «Процесу Енергетичної Хартії» з питання енергетичної ефективності. Щодо принципу перестороги і принципу «забруднювач платить», то вони не є звичаєвими, адже щодо цих принципів немає сталої і одноманітної практики держав і містяться ці принципи в основному в необов'язкових міжнародних документах «м'якого права» [2, р. 37]. Наприклад, принцип «забруднювач платить» був вперше висвітлений у документі Організації економічного співробітництва і розвитку «Принцип «забруднювач платить» у 1973 році. З того часу цей принцип багато разів включався у загальних формулюваннях у різноманітні документи «м'якого права» або ж у міжнародні договори. Як приклад можна навести положення «забруднювач, в цілому, повинен платити», яке включене у Принцип 22 Декларації Ріо [9] і у статтю 19 ДЕХ [14]. Щодо принципу рівності між поколіннями, то він не визнається у звичаєвому міжнародному праві [2, р. 37]. У міжнародному праві визнається лише положення про турботу про прийдешні покоління, яке у формі преамбули було включене до багатьох документів «м'якого права», а також було включене до тексту статті 4 Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату. Також положення про турботу про прийдешні покоління було зазначено Міжнародним Судом ООН у деяких його рішеннях [10], зокрема у окремих думках судді Вірамантрі. В цілому, в міжнародному праві положення про турботу про прийдешні покоління не визнається таким, що має звичаєву природу. Своє ставлення до всіх вищезазначених принципів, що не мають звичаєвої природи, Міжнародний Суд ООН висловив у справі Габчиково – Надьмарош (Угорщина проти Словаччини): «Впродовж століть людство з економічних та інших причин постійно втручалось у справи природи. В минулому це зазвичай робилося без обмірковування наслідків такої діяльності для навколишнього середовища. Завдяки новітнім науковим розробкам і зростаючому рівню обізнаності щодо ризиків для людства, для теперішнього і майбутніх поколінь, які впливають із великої кількості таких втручань на основі непродуманої та безперервної гонитви, були розроблені нові норми і стандарти, що були включені до багатьох документів протягом останніх двох десятиліть. Такі нові норми потрібно обмірковувати, потрібно надати необхідної ваги новим стандартам не тільки коли держави розпочинатимуть і задумуватимуть нові види

діяльності, а й продовжуючи проекти, розпочаті в минулому. Ця потреба узгодження, співвідношення економічного розвитку із захистом навколишнього середовища знайшла своє відображення у концепції сталого розвитку» [10]. Наведені вище принципи можуть мати юридичну силу у національних правових системах, за умови, що вони включені до національних нормативно-правових актів.

Таким чином, у міжнародному енергетичному праві є принципи, які є спеціальними галузевими принципами цієї галузі сучасного міжнародного права і є принципи, що не є самостійними правовими нормами і містяться, здебільшого, у документах «soft law». Спеціальними галузевими принципами міжнародного енергетичного права є: 1). постійний суверенітет над енергетичними ресурсами; 2). зобов'язання не заподіювати шкоди території інших держав або територіям, що знаходяться поза межами юрисдикції держави; 3). обов'язок попереджувати і співробітничати з іншими державами щодо ризиків, які можуть виникнути у зв'язку з небезпечною діяльністю, включаючи різноманітні екстрені випадки. Основним структуроутворюючим принципом міжнародного енергетичного права є принцип постійного суверенітету над енергетичними ресурсами.

Примітка:

* Використовуй свою власність так, щоб не нашкодити власності іншого (лат.)

Література:

1. Мовчан А. П. Международный правопорядок / Анатолий Петрович Мовчан. – М. : Институт государства и права РАН, 1996. – 103 с.
2. Redgwell C. International Regulation of Energy Activities / Catherine Redgwell // Energy Law in Europe / [Ed. Martha M. Roggenkamp, Anita Rønne, Catherine Redgwell, Iñigo del Guayo.] – Oxford: Oxford University Press, 2007. – P. 13 – 51.
3. Невід'ємний суверенітет над природними ресурсами. А/RES/1803 (XVII), прийнята 14 грудня 1962 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/russian/ga/17/docs/res17_2.htm.
4. Хартия экономических прав и обязанностей государств 1974 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zonazakona.ru/law/abro/184>.
5. Judgment in the Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of Congo v. Uganda), 19 December 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/116/10455.pdf>.
6. Schrijver N. Sovereignty over Natural Resources: Balancing Rights and Duties / Nico Schrijver. – Cambridge Studies in International and Comparative Law, 1997. – 456 p.

7. The Corfu Channel Case (Merits), Judgment of April 9th, 1949.
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/1/1645.pdf>.
8. Стокгольмська декларація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_454.
9. Декларація Ріо-де-Жанейро по окружающей среде и развитию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_455.
10. Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code=hs&case=92&k=8d>.
11. Sands P. Principles of International Environmental Law / Phillipe Sands. – 2nd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 1116 p.
12. Cameron P. The Rules of Engagement: Developing Cross-Border Petroleum Deposits in the North Sea and Caribbean / Peter Cameron // International and Comparative Law Quarterly. – 2006. – Vol. 55. – Iss. 03. – P. 559 – 586.
13. Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflicts, Advisory Opinion of 8 July 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7495.pdf>.
14. Договор к Энергетической Хартии и связанные с ним документы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/RU.pdf.

УДК 341.1/.8

Звёздная Т. М., ОНУ ім. І. І. Мечникова

ПРОТИДІЯ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

У статті досліджується іноземний досвід протидії нелегальній міграції, висвітлюється сучасне законодавство та серйозність проблеми боротьби з нелегальною міграцією та вплив цього явища на правопорядок не лише в окремих країнах, а й у світі.

В статье исследуется иностранный опыт противодействия нелегальной миграции, освещается современное законодательство, серьезность проблемы борьбы с нелегальной миграцией и влияние этого явления на правопорядок не только в отдельных странах, но и в мире.

Foreign experience of counteraction of illegal migration is investigated in the article, a modern legislation, seriousness of problem of fight against illegal migration and influence of this phenomenon, is illuminated on a law and order not only in separate countries but also in the world.